De idylle aan de wand: de behangsels in de R.K. pastorie te Kockengen

Wim Meulenkamp
Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, Mariahoek 16 - 17, 3511 LG Utrecht

De huidige rooms-katholieke pastorie te Kockengen (Voorstraat 25) kan niet alleen bogen op een gang die is voorzien van het prachtigste stucwerk, maar ook op een kamer welke bijna geheel is bespannen met op textiel geschilderde voorstellingen: een wandbespanning of behangselschildering, gemaakt door Hendrik van Barneveldt in 1802.

Was altijd al duidelijk dat het hier om een belangrijk kunstwerk ging, recent zijn deze behangsels ook geconserveerd en waar nodig hersteld.[1] De behangsels in Kockengen zijn van groot kunsthistorisch belang, maar hun lokale waarde moet evenmin worden onderschat. Van nationaal belang zijn ze niet alleen omdat hun kwaliteit zo hoog ligt, maar ook omdat hier ten dele gebruik is gemaakt van (quasi-)realistische verbeeldingen, een relatieve zeldzaamheid in de wereld van het antieke behang.

Handgeschilderde behangsels

Een geschilderd behang of wandbespanning (zie Afbeelding 1) was oorspronkelijk bedoeld als vervanging voor de kostbare gobelins. Het is tegengesteld aan een bedrukt papieren behang, aan een stoffen (velours) of een goudleerbehang. Ofschoon men zou denken dat de stoffen behangen er het eerst waren, daarna de geschilderde en uiteindelijk de papieren behangsels, werden dergelijke bespanningen zowel in de 17de als de 18de en het begin van de 19de eeuw gebruikt, al zou men voor het geschilderd behang toch de jaren 1770 tot en met 1810/20 als de glorietijd kunnen aanmerken. Vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw werden geen opdrachten tot het maken van handgeschilderde behangsels meer gegeven.

Behang was aanvankelijk, men kan het zich voorstellen, een aangelegenheid van de zeer gegoede burger en de adel, maar gaandeweg kon men papierbehang vinden in vele burgerwoningen, al bleef het tot in deze eeuw een weinig goedkope aangelegenheid, waarbij materiaal over het algemeen kostbaarder was dan arbeid. Dat was niet zo bij het arbeidsintensieve geschilderd behang. En het was niet alleen arbeidsintensief: wilde men een enigszins smaakvol behang krijgen, dan was kunstzin toch ook een vereiste. Zo hield een goede behangselschilder voor ieder muurvlak de lichtgesteldheid van de voorbestemde kamerhoek zorgvuldig in het oog. Voor kwaliteit moest worden betaald.

De behangselschilders

Dergelijke behangsels werden soms door individuele kunstenaars gemaakt, soms door ateliers en vaak ook door zogenaamde behangselfabrieken. Van deze toenmalige fabrieken was de Schilder-, Druck- en Behangselfabriek, een onderdeel van de Vaderlandsche Maatschappij van Reederij en Koophandel ter Liefde van 't Algemeen, welke in 1777 in Hoorn werd opgericht, wel de bekendste (de wat merkwaardige naam van dit bedrijf kan worden verklaard uit het feit dat het werd opgericht ter bestrijding van de economische malaise in die streken). Zo'n atelier was in hoge mate gespecialiseerd en gemechaniseerd - men maakte gebruik van voorbeeldboeken, er waren vaste medewerkers aan verbonden en men kon zonodig ongetwijfeld ook een beroep doen op 'losse' krachten.

Veel van de ontwerpen voor behangselschilderingen berustten op fantasie. De opdrachtgever kon uit bestaande ontwerpen bestellen en die eventueel laten aanpassen, maar kon natuurlijk ook zijn geheel eigen voorkeur laten weergeven. Wat men schilderde kon variëren van geïdealiseerde Italiaanse of Zwitserse landschappen, chinoiserieën,[2] klassieke voorstellingen, ruïne-stukjes, vogels (een specialisme vooral van Aert Schouman) met of zonder bloemen en potten, gezichten op de piramides, een panorama van een Zuidamerikaanse jungle, of (en dat gebeurde heel vaak) een 'Hollands' landschap, feitelijk een idylle.

Afb. 1 (op blz. 5). Behangselschildering, in 1804 gemaakt door de Utrechtse schilder H. van Barneveldt voor een notabele woning in Ameide (Zuid-Holland), thans in gebruik als hoofdkantoor van de onderneming Koninklijke Woudenberg, Voorstraat 7. (Foto Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.)

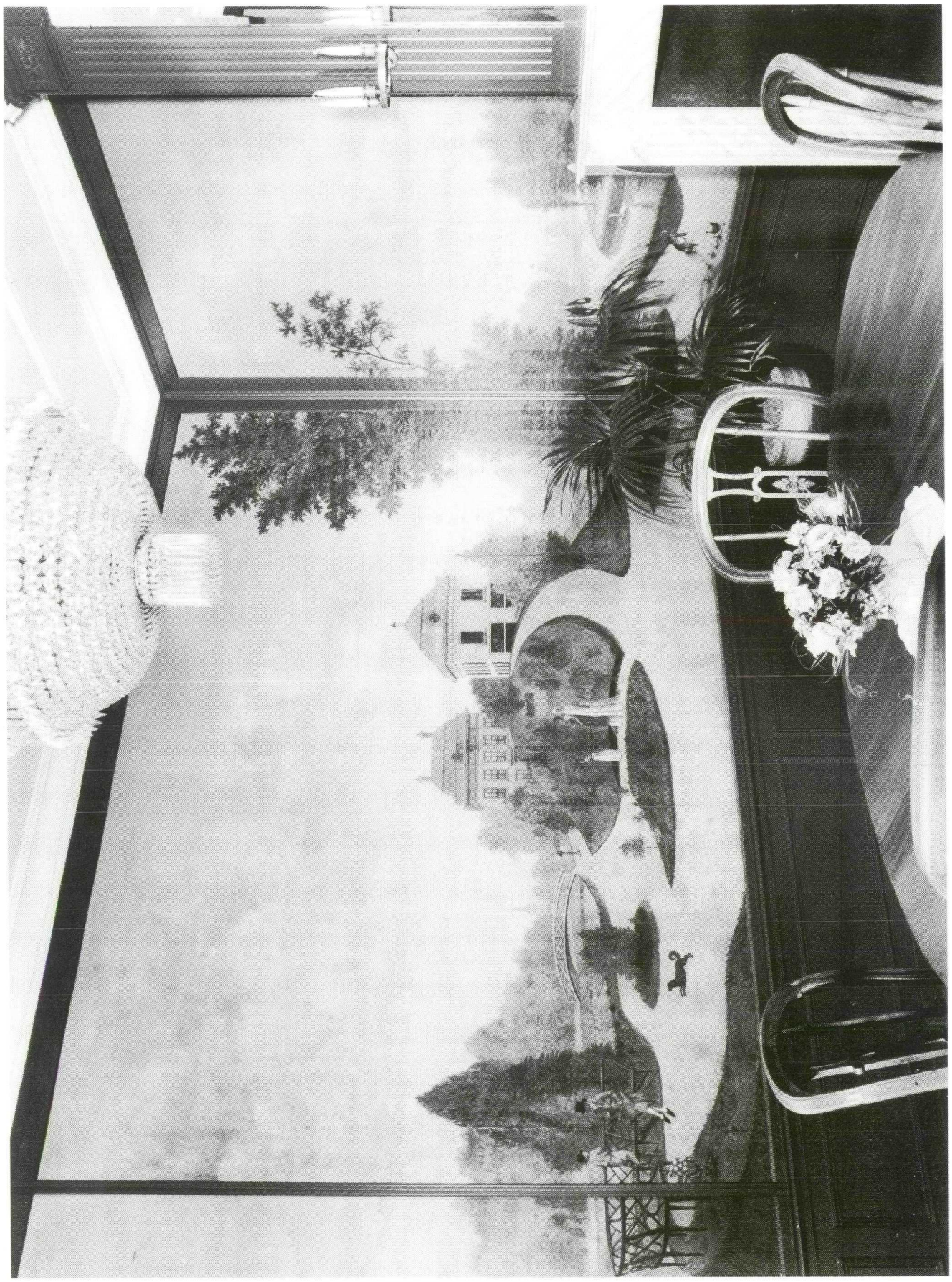

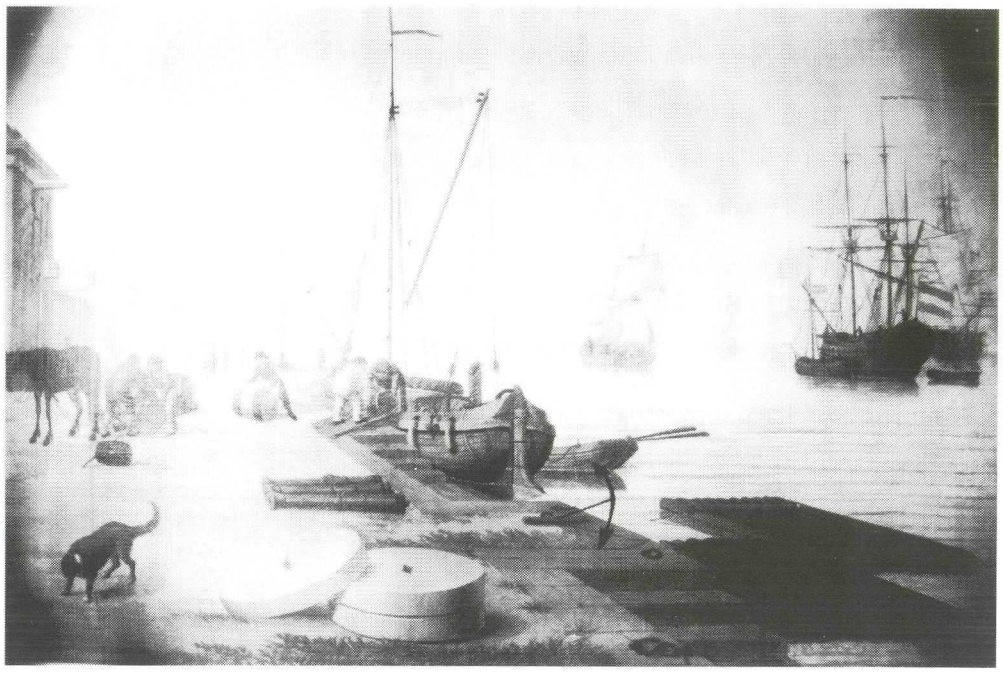

Afb. 2. Gedeelte van het havengezicht, zoals dat te zien is op de behangselschildering op de noordwand van de ontvangstkamer in de rooms-katholieke pastorie te Kockengen. Hij toont twee zeeschepen en een roeibootje en aan de kade een binnenvaartschip dat gelost wordt. Op de voorgrond drie molenstenen. (Foto H. van Walderveen, 1999, in Foto-archief Historische Kring Breukelen.)

Voor zover we weten vond men in Amsterdam, Haarlem, Hoorn en Utrecht dergelijke behangselfabrieken of grote ateliers, terwijl bijvoorbeeld Zuid-Limburg vanuit het Luikse met wandbespanningen werd bediend. Een fabriek als die te Hoorn leverde tot in het Duitse Ost-Friesland, maar evenzogoed zullen in Nederland buitenlandse behangen zijn geïmporteerd.

Sterk wisselende beoordeling

Men kan zich voorstellen dat een dergelijk gemechaniseerde wijze van kunstproductie niet altijd de waardering vond die ze eigenlijk verdient. Behangselschilder staat tot nu toe eigenlijk nog steeds gelijk aan 'kladschilder', zoals men niet begrepen vroege neo-gotiek ook altijd nog 'stucadoorsgotiek' schimpt. Overigens is dit een typisch 20ste-eeuwse misvatting, blijkbaar ontstaan omdat het begrip behangselfabriek of -atelier niet spoort met onze notie dat kunstwerken de schepping zijn van het 'genie' van een individuele kunstenaar, die zijn tijd voornamelijk doorbrengt met het wachten op 'inspiratie'. In werkelijkheid werd de meeste kunst, ja bijna alle producten van kunst en kunstnijverheid, vanaf de Middeleeuwen vervaardigd in meer of minder uitgebreide ateliers, waarbij men soms een hoge mate van productie-efficiency kan waarnemen.[3] Dat neemt niet weg dat ook (of juist) behangselschilders in staat waren zeer hoogstaande producten af te leveren. In werkelijkheid vormden de behangselschilders bijna de top van de laat-18de- en vroeg-19de-eeuwse schilderkunst. De beste kunstenaars uit die tijd waren behangselschilders of hadden hun leertijd als zodanig doorgebracht: Egbert van Drielst ('de Drentse Hobbema'), Jurriaan Andriessen, Aert Schouman, de familie Knip, Abraham van Strij, de vaders en zoons Barbiers, en nog talrijke anderen. Juist onder behangselschilders ziet men ook velen die zich op meerdere gebieden van kunst en kunstnijverheid bezig hielden; zo zijn er merkwaardig genoeg nogal wat bouwmeesters en tuinarchitecten onder hen en (en dat is natuurlijk minder verwonderlijk) decorschilders, ook een kunstvorm die in de 18de eeuw tot grote hoogtes werd ontwikkeld.

De Idylle aan de wand

Een andere populaire mythe (zelfs in studies over de geschiedenis van het behang) is dat de voorstellingen op behangselschilderingen altijd fantasielandschappen voorstellen. Met name een behang als dat te Kockengen laat zien dat er wel degelijk directe topografische connotaties zijn.

In de R.K. pastorie te Beverwijk vinden we overigens ook iets dergelijks: daar is Beverwijk en omgeving deels weergegeven, en ongetwijfeld zullen bij nader onderzoek meer onderdelen van wandbespanningen topografisch-realistisch blijken te zijn verbeeld.

Ook onjuist is de wijd verspreide opvatting dat men bij dit soort afbeeldingen bewust teruggreep op de 17de eeuw, de Hollandse Gouden Eeuw. Niets is minder waar. De laat-18de- en vroeg-19de-eeuwse schilderkunst laat in dit soort 'Hollandse' scènes

juist een contemporaine wereld zien, niet de 17de eeuw, ook niet in benadering. Wat men wel doet is de contemporaine wereld tonen in de zetting van de Idylle: de boer rookt zijn pijpje, de visser vist, het is op het land en in het dorp allemaal even vredig, prettig, ja zelfs paradijselijk.

Die Idylle is juist een nieuw genre dat in Europa vanaf de 18de eeuw veelvuldige verspreiding ziet, en de behangselschilderkunst is haar profeet.[4] Maakte de 17de-eeuwer een 'landskapje' puur om iets aardigs aan de wand te hebben, in de laat-18de en 19de eeuw lijken dergelijke landschappen en dorpsgezichten veel dieper te gaan: ze zijn de drager van verlangens naar het 'natuurlijke', het pastorale, de idylle. De wereld die deze behangsels tonen is een ideale wereld, die wel ten dele ook in het echt bestond, maar in versnelde mate aan het verdwijnen was. De Idylle is een geheel nieuw genre in de schilderkunst en vormt een der vele gestaltes van de Vroeg-Romantiek.

Nicolaas Beets

Dat men nu ook weer niet al te serieus moet worden over een dergelijk onderwerp, laat een fraaie passage zien in Beets' boek *Camera Obscura* uit 1839, waarin de tuinkamer van huize Stastok wordt beschreven, en waarmee veel van wat het geschilderd behang kon zijn en niet kon zijn wordt weergeven. De overeenkomst met schilderingen als die te Kockengen is opvallend, maar wat Beets hier beschrijft is juist het toonbeeld van een genre: de vaderlandse, laat-18de-eeuwse Idylle aan de wand. De passage is des te aardiger, omdat ze ook nog de daadwerkelijke praktijk van het 'aanpassen' van zulke schilderingen beschrijft:

> "Maar wat de feestelijke zaal, niet alleen nu, maar altijd den meesten luister bijzet, is zonder twijfel, boven een hooge grijze lambrizeering, op snee verguld, het prachtig behangsel, beschilderd met niet onaardige bergachtige landschappen, met op- en ondergaande zonnen, zandwegen met diepe sporen, en waterplassen met riet en zwanen; voorts gestoffeerd met vrouwen met manden op den rug, waar bovenuit een bos stroo steekt; mannen aan den waterkant, die aan lange hengels visschen opslaan; kinderen met bloote hoofden en blooten voeten, die bij een geit in 't gras liggen; reizigers op bruine paarden, met op den rug naar u toe om het valies te laten zien, en op witte paarden, die een dunne rijzweep rechtop houden; wandelaars met enorme wandelstokken en driekante ... Wat ga ik zeggen? Ja, zij hadden driekante hoeden opgehad, maar die tijd was voorbij; de kamer was voor een paar jaar "opgeknapt", en de heer Petrus Stastokius Sen., hoe ouderwetsch ook in vele opzichten, had in dezen gemeend een proeve te moeten geven, dat hij met zijn tijd was vooruitgegaan. Hij had al wat kledij was laten modernizeeren. Een geestig schilder had op zijn gebod al de hoeden veranderd, naar het toen nieuwste model, bij den hoedenmaker gehaald, en al de wandelaars hadden bruine, gele op gestreepte pantalons aangekregen met soupieds en naar de nieuwste snede. Al de pruiken waren verbannen [...]"

Enzovoorts. Wat de stroeve Stastok heeft laten doen, daar in zijn tuinkamer, was zo ongebruikelijk niet, en de beschrijving van de behangsels is een meesterstuk in het weergeven van de grootste gemene deler van dergelijke wandbespanningen.[5]

Afb. 3. Deel van de behangselschildering in het noordwesten van de ontvangstkamer. Bij de stippellijn in het midden gaat de noordelijke kamerwand over in de westelijke. Centraal staat een kapitaal pand, vermoedelijk in gebruik als boerderij. Over de brug loopt een boerin met op de schouders een juk waaraan melkemmers hangen. (Foto H. van Walderveen, 1999, in Foto-archief Historische Kring Breukelen.)

Afb. 4. Gedeelte van de behangselschildering op de westelijke wand, nabij de noordwesthoek van de ontvangstkamer. In de wetering zijn twee vissers in hun roeiboot aan het werk. Het rechterdeel is met meer detail te zien in Afb. 3. (Foto H. van Walderveen, 1999, in Fotoarchief Historische Kring Breukelen.)

Hendrik van Barneveldt

Hendrik van Barneveldt, de maker van de behangselschildering in Kockengen, heeft het met de geschiedschrijvers slecht getroffen. Veel meer dan wat in kunstenaarswoordenboeken over hem wordt vermeld, is niet bekend over zijn leven en werken. Hij wordt zelfs niet genoemd in de recente literatuur over behangsels. En tot nu toe wist men ook niet dat de maker van de behangsels te Kockengen en die in Ameide (zie hieronder) een en dezelfde persoon was. Er is in feite zo weinig bekend over de man dat het hier opportuun is de gehele vermelding weer te geven die in Christiaan Kramm's kunstenaarswoordenboek te vinden is. Dit is feitelijk de meest uitgebreide informatie die er over deze Van Barneveldt te vinden is. Andere publicaties baseren zich hier ook op:

"... geboren te Utrecht, omstreeks den jare 1759, en aldaar in 1833 aan de cholera morbus overleden, was een zeer bekwaam behangselschilder enz., die de achting van zijne stadgenooten in ruime mate genoot. Hij gaf onderwijs in de eerste beginselen der teekenkunst, zooals zulks bij hem ook door mij genoten is. Ik bezit zijn door hem-zelven geteekend portret."[6]

Opvallend is hier de 'enz.', een aanduiding die men waarschijnlijk moet interpreteren in het licht dat, zoals gezegd, een behangselschilder gewoonlijk meerdere takken van kunst beoefende. Overigens meldt Scheen nog "afbeeldingen van een erepoort op de Neude te Utrecht (tekening in kleuren, 1811)".[7]

Veel meer is dus over Van Barneveldt niet bekend, behalve dan een tweede werk van zijn hand dat nog bestaat en is geïdentificeerd: wandbespanningen uit 1804 in het pand Voorstraat 7 te Ameide.[8] Dit behangsel (zie Afbeelding 1) toont een buitenplaats, gelegen in een uitgebreid weergegeven park, vergezeld van de meest fantastische tuinsieraden: een neogotische belvédère, een Tartaarse tent, een tempeltje, en een koepel. De schilderingen zouden op de achtergrond de Utrechtse Dom en de Buurkerk laten zien, hetgeen opteert voor een buitengoed in de buurt van Utrecht, vooropgesteld dat het hier om een min of meer realistische weergave gaat. Een bijzonder werkstuk van groot belang, niet alleen in verband met de behangselschilderkunst.

Het behang in Kockengen[9]

De R.K. pastorie aan de Voorstraat te Kockengen was oorspronkelijk bezit van de rijke koopman Martinus de Bruyn Janszoon, gevestigd te Kockengen. Op vrijdag 8 september 1843 werd De Bruyn voor de Arrondissementsrechtbank te Utrecht failliet verklaard. De rechtbank gelastte toen dat er zegels moesten worden gehecht aan zijn pakhuizen, kantoren en roerende goederen, zodat niets aan het faillissement kon worden onttrokken. Op 1 oktober 1843 werden de panden van De Bruyn aangekocht door zes rooms-katholieken uit Kockengen en omgeving: Martinus Boogaard, schipper te Kockengen, Luit Griffioen, landbouwer te Kockengen, Cornelia Verwey, landbouwster te Kockengen, Frederik Kerkwijk, landbouwer te Laag-Nieuwkoop, Gerrit van der Werf, landbouwer in de Geer, en Engeltje

van der Werf, landbouwster in de Geer. Hun doel was hier een kerk te laten bouwen, een kerkhof aan te leggen en een pastorie in te richten. In 1853, op 10 december, werd het huis, waarin toen al een pastoor woonde, met de kort tevoren daaraan vastgebouwde kerk overgedragen aan het kerkbestuur. Zo verkreeg de R.K. kerk het hoofdhuis van De Bruyn als pastorie. Gelukkig heeft men er toen al voor gekozen de wandbespanning, die immers cachet zal hebben gegeven aan de 'goede kamer', ter plaatse te laten.

En wat daar in de huidige pastorie te bekijken is, vormt een zeer goed voorbeeld van de aantrekkingskracht die behangselschilderingen kunnen hebben. Want hier zien we, al dan niet aangevuld met fantasiestukken (bijvoorbeeld een strook met onder meer een klassiek tempeltje), impressies van het dorp Kockengen en de directe omgeving daarvan, afgebeeld zoals het was rond 1802, in kleur, op groot formaat en goed geschilderd. Men kan zich voorstellen dat een 19de eeuwer zoiets graag zag, het buiten voor altijd binnen verbeeld, de hele wereld (de wereld te Kockengen althans) in een enkele kamer ondergebracht. De behangselschilderingen vormen een redelijke eenheid met de daar aanwezige lambrizering uit vermoedelijk de 20ste eeuw.

De verschillende onderdelen van de schilderingen zijn de volgende:

(1) Een havengezicht, een huis aan de kade, vele schepen, waarvan er één gelost wordt van een lading tonnen (Afbeelding 2), en enkele houtvlotten. Sleperswerk met een sleperspaard op de kade. Voorts een kuiper die tonnen maakt, pakketten worden samengesteld, etc. Boven de deur van het pand aan de kade staat: 'KOOPHANDEL EN ZEEVAART', en inderdaad zijn een aantal van de schepen zeewaardig. Achter de openstaande deuren is een grote, beladen bascule zichtbaar.

(2) Laan met bomen en echtpaar met kind, er wordt gewezen naar het havengezicht links van de deur.

(3) Deel van havengezicht met twee zeeschepen, dat overgaat naar een oever met landschap, drie personen in een roeiboot.

(4) Landschap, hoort bij voorgaand (Afbeelding 3). Huizen, kerktoren, polders en een vaart, weilanden met runderen, keuvelende mensen.

(5) Dorpsgezicht met een haven aan een vaart. Twee vissersmensen in een bootje (Afbeelding 4), waarvan één een vaarboom of plonsstok in de hand heeft om de vissen in een bepaalde richting te drijven; op de achtergrond nog twee vissersbootjes met in elk twee vissers, die bezig zijn een groot net in te halen dat dwars over de vaart uitgezet was. Aan de oever laadt men een met paarden bespannen boerenkar, ernaast balen met 'H.S.D.B.', hetgeen geïnterpreteerd moet worden als 'Handels Sociëteit De Bruyn'. (Op een van de gevulde balen aan de haven, genoemd onder (1), zijn ook nog de letters S.D.B. zichtbaar.) Een vrouw die op een waterstoep kleren aan het wassen is.

(6) Overgang naar polders, landschap, vaart en een wagen waarop hooi wordt geladen door landarbeiders (Afbeelding 5).

(7) Herberg, genaamd 'DE SWAAN', met waardin, gasten en een voorrijdende koets (Afbeelding 6); op een kribbe met hooi voor de paarden de signatuur: 'H.V.BARNEVELDT 1802'.

(8) Park met tempeltje, bomen, wetering en weg; een pijprokende heer die een boek leest, en een wandelend echtpaar met kind.

Afb. 5. Fragment van de behangselschildering op de zuidelijke wand, met links een wandelaar met hond, op de achtergrond boerderijen en rechts druk werk in de hooibouw, met oppers en het laden van een hooiwagen. (Foto H. van Walderveen, 1999, in Foto-archief Historische Kring Breukelen.)

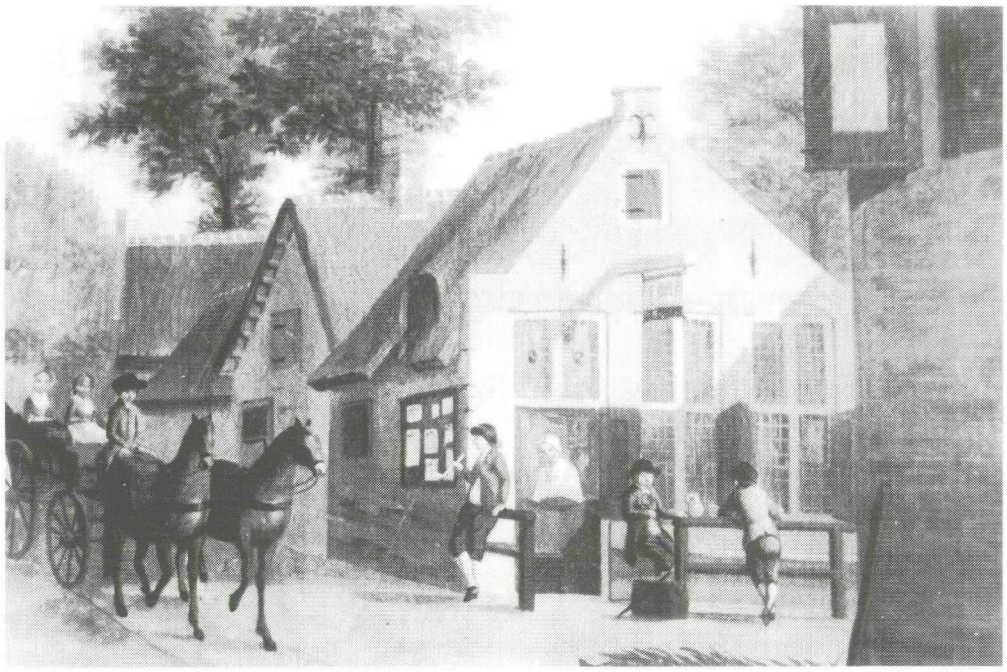

Afb. 6. Herberg DE SWAAN op de behangselschildering aan de zuidwand. In de deur van de herberg staat de waardin, geflankeerd door drie mannen. Links arriveert een gerij met twee paarden, koetsier op de bok, twee deftig geklede dames in de koets. (Foto H. van Walderveen, 1999, in Foto-archief Historische Kring Breukelen.)

(9) Pastoorsportret op doek - dit laatste hoort niet bij de behangselschilderingen, maar dateert uit ongeveer 1856 en stelt pastoor Ph.J.W. van Bijlevelt voor, die sedert 1852 in Kockengen de eerste rooms-katholieke geestelijke was na de Reformatie.

De betimmeringen in de kamer lijken ook uit die tijd (1802) te zijn, terwijl bijvoorbeeld een schilderij met een sneeuwige jachtvoorstelling boven de toegangsdeur uit de tweede helft der 19de eeuw zal dateren, en mogelijk dus een eerder daar aangebrachte schildering heeft vervangen. Dit thans aanwezige winterlandschap is geschilderd op hardboard gevat in een houten omlijsting, die bekroond wordt door een eierlijst. De plaatsing van dit schilderstuk lijkt samengegaan te zijn met herstelwerkzaamheden. De deur in de noordwand was uit het lood geraakt als gevolg van een verzakking van het huis. De opening die hierdoor ontstond, werd toen opgevuld met hout.

Bijna spectaculair is verder het stucwerk dat aan de schoorsteen in de ontvangstkamer en in de gang van de pastorie te bewonderen is, sierwerk met vooral in symbolen referenties naar de handel.

De schilderingen tonen niet alleen een zicht op Kockengen en omgeving, maar geven dus tevens een verslag van de activiteiten der Handels Sociëteit De Bruyn. Gezien de levendigheid aan de kades zou men hier van import-export kunnen spreken. De Bruyn bezat overigens onder meer ook de hier getoonde herberg De Swaan (de naam staat onder de witte vogel), ofschoon er twijfel is of die er aldus uitzag.[10] In Kockengen zou men rond deze tijd veel brouwerijen hebben gekend die bier en mede (honingdrank) maakten, terwijl Kockengen ook de stapelplaats was van de kaasproductie in deze regio. Een en ander zal dus ongetwijfeld in die tonnen en pakketten hebben gezeten, naar de rest moeten we raden. Vanuit Kockengen voeren markt- en beurtschippers enkele malen per week naar Utrecht en Amsterdam v.v.

Bijna alles op deze schilderingen was dus direct of indirect gerelateerd aan de handelsonderneming van De Bruyn. Het is natuurlijk niet de schilder Hendrik van Barneveldt geweest die 'zo maar' wat aardige gezichten in en rond Kockengen heeft willen weergeven. Ongetwijfeld heeft Martinus de Bruyn hem aangegeven wat hij vereeuwigd wilde zien aan de wanden van zijn kamer.

Conclusies

Een waardestelling van deze behangen te Kockengen is zeker te geven, ook al is er nog geen corpus aan wandbespanningen en historische behangsels in Nederland. Überhaupt dient men eerst op te merken dat de laat-18de- en vroeg-19deeeuwse kunst in Nederland nog steeds zeer ondergewaardeerd is. In tegenstelling tot de ouderwetse opvatting dat de schilderkunst na de 17de eeuw in ons land niet veel voorstelde, ziet men juist in de genoemde periode in de schilderkunst en de grafiek

een bijna ongeëvenaarde activiteit waarbij zeer hoge kwaliteit wordt afgeleverd en een geheel nieuw concept wordt gebruikt waarin de Idylle als een thema in de (proto-)Romantiek de boventoon voert. In zoverre sluit de Nederlandse kunstproductie aan bij stromingen in het buitenland, maar natuurlijk zet men ook zijn eigen accenten, en die zijn bij uitnemendheid zichtbaar in de wandbespanningen van Kockengen: idealisering van de contemporaine omgeving, gepaard aan een (quasi-)exacte weergave van de realiteit. Van Barneveldt blijkt in deze werken (en die te Ameide) een zeer competent kunstenaar die de thema's van zijn tijd met overtuiging wist te presenteren. Bovendien zijn de behangsels van zeer groot lokaal belang, aangezien ze praktijk en ideaal weergeven zoals men zich dat te Kockengen dacht, zoals althans Martinus de Bruyn ze gerepresenteerd wilde zien. Complete wandbespanningen die gaaf en bovendien nog op de oorspronkelijke locatie zijn, zijn zeldzaam, en dat is een ander punt van belang. Ook zijn deze schilderingen een waardig voorbeeld van dat specifieke genre van die tijd, de verbeelding van de landelijke Idylle. Maar al deze gedachten op de achtergrond vallen in het niet bij het pure esthetische genot dat deze wandbespanningen de toeschouwer bezorgen. Men moet wel een hart van steen hebben om niet verblijd te zijn met dit zicht op Kockengen in 1802.[11]

Noten

1 E. Geldhof, 2000. De restauratie van de ontvangstkamer in de R.K. pastorie te Kockengen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 15, nr. 1, blz. 12 - 15.

2 Over dit begrip: A.A. Manten, 1998. Chinoiserie. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 13, nr. 4, blz. 231 - 232.

3 Zie hiervoor onder meer Paul Huys Janssen, 1995. Werken aan kunst: economische en bedrijfskundige aspecten van de kunstproduktie 1400 - 1800. Hilversum.

4 Over de Idylle in Nederland is hoegenaamd niets gepubliceerd; het enige Nederlandse onderzoek dat zich met dit onderwerp bezighoudt, maar dan bijna uitsluitend voor wat betreft de Duitstalige landen, is M.J. Roding, 1985. De burger en zijn idylle 1750 - 1850, ongepubl. doctoraalscriptie Univ. Utrecht.

5 Hildebrand [= Nicolaas Beets], 1839. Camera Obscura. Gebruikte editie: Haarlem 1947, blz. 61 - 62.

6 Christiaan Kramm, 1857. De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tot op onzen tijd. Deel I, Amsterdam, blz. 55.

7 Pieter A. Scheen, 1969. Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750 - 1950. Deel I, Den Haag, blz. 51.

8 Zie Catharina L. van Groningen, 1992. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, geïllustreerde beschrijving. De provincie Zuid-Holland: De Alblasserwaard. Zeist/Zwolle, blz. 308 - 309.

9 Voor Kockengen in de 18de eeuw, zie A.J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel VI, 1845. Gorinchem, blz. 506 - 507, en W. van der Pas, 1952. Tussen Vecht en Oude Rijn: beschrijvende geschiedenis van Noord-West Utrecht naar aanleiding van het eeuwfeest der R.K. parochie Kockengen. Uitg. Het Spectrum, Utrecht en Antwerpen. Voor het pand aan de Voorstraat, zie Van der Pas, blz. 171 - 173.

10 Dr Arie A. Manten wees mij op een tekening van Dirk Verryk uit 1762, met op de hoek van de kaatsbaan in Kockengen een herberg met trapgevel, waaraan een uithangbord met een zwaan is te zien (zie ook Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 10 [1995], nr. 4, blz. 228). Ook attendeerde hij mij op het bekende rapport uit 1759 van de *Geheym-Schrijver van Staat en Kercke der Verenigde Nederlanden, beginnende met die van de Provincie Utrecht*, die in Kockengen twee voorname herbergen waarnam, waarvan een genaamd was *de Swaan*.

11 Dit artikel is deels ontleend aan een SKKN-rapportage ten behoeve van de restauratie: Karin Westerink, 1996. De wandbespanning in de R.K. pastorie te Kockengen, (ts.), Utrecht s.a., en aan [P.J. te Poel], Aartsbisdom Utrecht Inventaris van het kerkelijk kunstbezit van parochie O.L. Vrouw ten Hemelopneming te Kockengen, (ts.), 1983, inv. nrs. 22 en 23.

Algemene literatuur over behangsels

Hendriekje Bosma, 1985. Behangsel schilderkunst in Noord-Holland. [Amsterdam/Hoorn].

Hendriekje Bosma, 1987. Het verderf van onze kunst in de 18de eeuw, het zoogenaamd behangselschilderen...: over de Nederlandse behangselschilderkunst, de fabriek voor geschilderd behangsel te Hoorn en enkele kamerdecoraties die daar werden vervaardigd, in: Leids Kunsthistorisch Jaarboek 1985: Achttiende-eeuwse kunst in de Nederlanden. Delft (publicatiejaar 1987), blz. 57 - 376.

[W.A. Braasem], 1982. Painted Designs for Dutch 18th Century Wallcoverings from the Collection in the Westfries Museum in Hoorn. Den Haag.

J.H.P. Heesters, 1988. Vier eeuwen behang: de geschiedenis van de wandbespanning in Nederland. Delft.

E.F. Koldeweij e.a., 1991. Achter het behang: vierhonderd jaar wanddecoratie in het Nederlandse binnenhuis. Amsterdam.

M. Roding, 1991. De behangsels in de trouwzaal van het gemeentehuis te Assen. Asser Historisch Tijdschrift, jaargang 1, nr. 4, blz. 1 - 9.

* De auteur schreef dit artikel in opdracht van het Aartsbisdom Utrecht. Dank aan dhr. Herman Westerbeek, bouwinspecteur bij het Aartsbisdom Utrecht.